

SIMON EKSTRÖM

Kanonerna på Vasa

Om mediering och musealisering av ett tragiskt kulturarv

Det är en blåsig kväll sent i september 2022. Tillsammans med ett trettiotal andra besökare har jag sökt mig till Armémuseum i Stockholm för att ta del av en visning på temat: vad kanonerna kan berätta. Arrangemanget är utsåld, vilket väl får sägas vittna om det intresse som finns för gamla kanoner. Alla vi som står i museets reception, en blandning av kvinnor och män med tydlig övervikt för de senare, har hur som helst lockats att betala femtio kronor för att kunna ta del av museets samling av gamla eldrör. De ligger uppradade framför byggnaden på samma sätt som de gjort ända sedan det äldre Artillerimuseets öppnade sina portar på samma plats, 1879.

I den korta flyer som informerat om tillfället står det att flertalet av kanonerna i den långa raden som i två omgångar sträcker sig längs med nästan hela museets framsida är krigsbyten och trofékanoner från de krig som Sverige deltog i under 1600–1800-talet. De två personer som gemensamt håller i visningen kompletterar varandra genom att vara kunniga i äldre artilleri respektive metallkonservering. Under loppet av en dryg timme får vi ta del av en föreläsning

som spänner från korrosion och bevarandefrågor till kanonernas olika delar, utsmyckning och vapenteknologiska utveckling.

Men så gör en av våra guider en liten utvikning. Framför en av pjäserna stannar han till och säger åt oss att titta noga på en liten inbuktning i bronset. Sedan konstaterar han att det behövs mycket kraft för att åstadkomma ett sådant avtryck. Så vad tror vi hände med de människor av kött och blod som hamnade i vägen för en kanonkula? För en stund ändrar visningen karaktär. Plötsligt är det ingen tvekan om att det vi betraktar faktiskt är vapen som använts för att åstadkomma så stor skada som möjligt. Flertalet av de utlagda eldrören har varit med om krigshandlingar då ett stort antal människor har skadats och dött. De har varit där. Det är inte utan att kvällen känns ännu lite kyligare.

Från vapen till kulturarv

De senaste åren har jag undersökt hur ett antal kända sjöolyckor och skeppsbrott har blivit gestaltade på museer. Inte minst har det handlat om hur museerna i sina utställningar har hanterat idén om att vissa föremål har en särskild förmåga att känslomässigt beröra betraktaren. Det är ett antagande som gör att fysiska objekt av sinsemellan mycket olika karaktär – som porslin från Titanics första och enda resa, en bevarad plånbok från Ulvenkatastrofen, eller Estonias bogvisir – alla blir starkt förknippade med en mänsklig erfarenhet. Genom en kulturell logik som gränsar till det magiska tänkandet föreställs de skilda föremålen vara impregnerade med den omfattande död som de omtalade händelserna förde med sig. Sjöolyckornas tragiska dimension har i den meningen överförs till de omhändertagna och utställda objekten. Det ger dem en distinkt aura, eller en viss morbid kvalitet, som museerna gärna framhåller och utnyttjar för sina egna kommunikativa syften (Nyblom 2012:42ff, Ekström 2021b:29ff).

I ett pågående projekt om de värdeförskjutningar som har skett i anslutning till bärgade bronskanoner tangeras några av dessa teman. En gång i tiden användes pjäserna ombord på skepp som

ingick i den svenska seglande örlogsflottan och representerade då ett ansevärt värde. Det var inte ovanligt att krigsskeppens bestyckning (alltså kanonerna) motsvarade eller till och med översteg kostnaden för hela det övriga skeppet. Av det skälet genomfördes framgångsrika bärgningsarbeten redan i händelsernas närtid. Men ibland kan vrak och kanoner ha legat ostörda på sjöbotten under hundratals år, ända fram till den punkt då modern teknik eller nya arkivfynd avslöjat deras existens för omvärlden.

Med tiden har kanonernas karaktär av ekonomiska tillgångar kommit att ersättas av en annan slags värdeskala. Mer och mer har de dyrbara bronskanonerna blivit förknippade med nationens egna minnen. Deras ofta dramatiska bakgrund i välkända sjöslag och spektakulära förlisningar har bidragit till att göra dem begärliga som attraktiva kulturarvsföremål (Randall 2013, Eriksson 2017, Cederlund 2022, även Arnshav 2023).

Tillsammans med det omfattande mediala och museala intresse som under de senaste dryga hundra åren har riktats mot förlista örlogsmän utgör bärgningar och kanoner därför ett material som lämpar sig väl för en analys av olyckans kulturella praktiker. Det rör sig nämligen inte bara om det stormaktstida Sveriges allra mest kraftfulla vapen, utan också om krigshandlingar och skeppsbrott där ett stort antal människor förlorade livet. I artikeln får några omskrivna och utställda ”museikanoner” utgöra underlag för en diskussion av museernas och medias förhållande till vad som skulle kunna kallas för föremålets *tragiska materialitet*.

Det jag framförallt vill belysa är hur museer och medier begagnar sig av två motsatta sätt att relatera till de flerhundraåriga kanonerna. Översiktligt kan dessa förhållningssätt, eller kulturella praktiker, beskrivas som att antingen tar man *döden ur föremålet* eller så placerar man tvärtom tydligt *döden i föremålet*. I det förra fallet blir kanonen omvandlad till, eller primärt förstådd som, någonting annat än ett vapen. I det senare fallet sker det omvända, att man på olika sätt understryker kanonens kapacitet för att åstadkomma död och förödelse. I det följande ska jag diskutera förekomsten av detta dubbla förhållningssätt med hjälp av några exempel hämtade från

örlogsskeppets *Vasas* kanoner, alltså det kraftigt bestyckade krigsskepp som gick till botten i Stockholms ström under sin jungfrutur 1628, och som sedan under stort medialt buller och bång togs upp till ytan sommaren 1961.

Även om artikelns fokus ligger på *Vasas* kanoner – och mer exakt på deras senare öden från bärgningen och framåt – ska det nämnas att intresset för bärgade kanoner har en betydligt vidare spridning. Det kan illustreras av Kronanprojektet, den fortfarande pågående undersökningen av det sjunkna krigsskeppet *Kronan* som förliste utanför Ölands södra udde 1676. I samband med de arkeologiska utgrävningarna har det till dags dato tagits upp hela 47 bronskanoner från vrakplatsen. Man kunde tro att ett sådant antal skulle leda till en viss mättnad i den rådande kanonbevakningen. Men det mediala intresset tycks outtröttligt och efter en skyddande konservering får pjäserna en ny hemvist i Kalmar läns museums Kronanutställning.

BILD 1: *Vasas* bronskanoner blev tidigt nära förknippade med skeppet. 1969 släpptes en serie frimärken som avbildade några av de bärgade statyerna. Stämpeln på förstadsbrevet gavs formen av en vasakanon.

Under de många år som förflutit mellan förlisning och publikt utställande har kanonerna från både *Vasa* och *Kronan* genomgått en transformation som kan sammanfattas i devisen från vapen till kulturarv. För den som vill veta mer om hur kulturarv skapas, erkänns och kommuniceras är kanoner och bärningar därför ett tacksamt material att arbeta med. Därmed ansluter sig undersökningens överordnade tema till sedan länge etablerade forskning om kulturarvsprocesser (Bennet 1995, Bendix 1997, Kirshenblatt-Gimblett 1998) och vad som idag går under benämningen kritisk kulturarvsteori eller *Critical Heritage Studies* (se tex Smith 2006, Harrison 2013, Silvéen 2021, Frihammar, Krohn Andersson, Wendt & Åse 2023).

En annan för artikeln viktig influens är den mediehistoriska forskning som studerat de skiftande mediala landskap som avlöst varandra från och med det sena 1800-talet.¹ Av särskild relevans för den fortsatta diskussionen är begreppet *media event*, eller mediehändelse, som avser det slags tillrättalagda presentationer som sker inför en såväl fysiskt närvarande som geografiskt avlägsen publik (Katz 1980, Dayan & Katz 1992).

Resonemang och iakttagelser bärs upp av en empiri som hämtats från dels upprepade besök på Vasamuseet och dels museets ambitiösa hemsida. Den senare är inkluderad framförallt genom sin karaktär av medvetet utformad självpresentation. På hemsidan visar museet hur man önskar framställa både det nuvarande museet och samlingens egen historia. Här ges både den tekniskt avancerade bärningen och den åtföljande mediala uppmärksamheten ett betydande utrymme.

För att kunna relatera dagens vasakanoner till en större kontext av maritimt kulturarv och museiskapande är det emellertid nödvändigt att först ta ett kliv tillbaka i tiden, till den stora Konst och industriutställning som hölls på Djurgården 1897. När vasakanonerna sedan är inplacerade på det maritima minnesarbetets större karta ska vi spåra deras museala och mediala historia tillbaka till upptäckten (1956) och bärningen (1961).

Flottans paviljong, 1897

Inne på mässområdet ansvarade flottan och armén för en tudelad utställning som kallades för Flottans respektive Arméns paviljong och var inhytt i en av de äldre byggnader som tillhörde Galärvarvet. De två paviljongerna var utformade för att visa upp den svenska krigsmaktens slagkraft och avancerade vapentechnologi. Men till skillnad från det ensidigt moderna krigsmaterial som presenterades i den del som tillhörde armén hade flottans utställning också ett tydligt historiskt perspektiv (Ericson 1999).

Det märktes redan vid ingången där den storstilade entrén var utformad för att efterlikna akterspegeln på ett linjeskepp från 1600-talet. Vid kajen strax intill byggnaden låg det helt nytillverkade pansarskeppet *Oden*, men också ett antal mindre farkoster som tillhörde flottans äldre uppsättning av båtar, som till exempel kanonslupen *Valhall* (byggd 1831) och Kungsslupen *Vasaorden* (byggd 1774).² Inne i utställningslokalen gick det att se flera galjonsfigurer och, framförallt, ett flertal stora skeppsmodeller från 1700- och 1800-talet. På väggarna hängde fartygsporträtt och bataljmålningar föreställande berömda sjöslag. Äldre uniformer och handvapen tillhörde också det som ställdes ut. Och det gjorde även gamla artillerimodeller liksom även några fullstora kanoner samt en hel uppsjö av olika slags artilleriammunition (ibid, se även Ohlsson 2022).

Långt ifrån allt som visades tillhörde historien. I utställningen förekom även nytillverkade kanoner och annan utrustning som skulle understryka att den svenska marinen befann sig i den tekniska utvecklingens framkant. Precis som när de nutida deltagarna i Armémuseums kanonvisning blev påmind om de gamla eldrörens funktion som verksamma stridsmedel hade Flottans paviljong också en sektion som framhöll de moderna vapnens effekter som just vapen. Genom åskådningsexempel gick det att ta del av de skador som uppstod när de senaste modellerna av skeppskanoner ställdes mot två typer av likaledes modern fartygsbepansring. Effekten visades upp genom stora sjok av mer eller mindre demolerad metall.

Att Flottans paviljong ändå tydligt dominerades av det äldre materialet hade delvis en rent praktisk förklaring. Till skillnad från armén förfogade flottan vid denna tid inte över något eget museum. Inför utställningens öppnande hade de ansvariga därför genomfört en inventering av de samlingar av troféer, antikviteter och minnesföremål som fanns utspridda på de olika örlogsbaserna (Nordlinder 1988). Därmed blev de äldre föremålen också det bärande inslaget i paviljongen. Genom dessa avsåg man att förmedla flottans och nationens ärorika historia till besökarna (Ohlsson 2022).

Både innan och efter världsutställningen framfördes krav på att flottans många ”historiska” artefakter och minnesföremål borde få ett eget museum i huvudstaden. Det skulle dock visa sig vara svårt att skrapa ihop de nödvändiga resurserna till ett sammanhållet marinhistoriskt museum i Stockholm. Inte förrän 1927 kunde Marinmuseum, som inkluderade både örlog och civil sjöfart, öppna i egna lokaler. Tio år senare flyttades föremålen till det då nybyggda Sjöhistoriska museet ute på norra Djurgården, med invigning 1938 (Ohlsson 2022). Under samma period slår örlogsvarvet i Karlskrona ihop två äldre samlingar, Skeppsmodellkammaren och Artillerimodellkammaren, som båda haft sin placering inne på det för allmänheten stängda varvet. Den hopsplagna samlingen blir 1929 grundplåten till det mer lättillgängliga Varvsmuseum som i sin tur är föregångaren till våra dagars Marinmuseum i Karlskrona (Johansson 1963, Christensson 2007).

Genomgången visar hur kanoner och artillerimaterial spelat en viktig roll i den utveckling som först skapar flottans egna minnesföremål som ett värdefullt maritimt kulturarv, och därefter leder vidare till att de historiska föremålen hamnar på successivt allt mer publikt tillgängliga museer. Eller ibland framför desamma. Det är knappast en slump att både det äldre Artillerimuseet och nya Armémuseum har samma långa rad med gamla bronskanoner som sina väl synliga signaturobjekt. En mer blygsam samling med kanoner, om än av järn och inte brons, var placerad utanför Marinmuseum på Strandvägen. Och när Sjöhistoriska museet öppnade fanns det också gott om kanoner i omgivningarna: dels på baksidan i mu-

seets så kallade kanongård och dels i ett ditflyttat salutbatteri med mynningarna riktade ner mot Djurgårdskanalen.

Mediala vasakanoner

Med sina drygt en miljon besökare var Stockholmsutställningen 1897 inte bara en enorm succé vad gäller publiktillströmningen, den gav också upphov till en mycket omfattande mediebevakning (Ekström 1994). Ungefär sextio år senare uppstår ett motsvarande nationellt och internationellt engagemang kring bärgningen av regalskeppet *Vasa*, denna gång under inflytande av nya medieformer som radio och TV. Ett axplock med tidningsrubriker från tiden för det avgörande lyftet i slutet av april 1962 visar på stämningarna: ”Upptäckaren ombord. Fanfarer hälsade ’Vasa’ på Strömmen”; ”Vasa bryter åter vattenytan efter 332 år. Stormaktstiden möter TV-åldern”; ”Tusentals möter bärgarnas triumf. Pukslag, trumpetstötter, hurrarop och applåder”; ”Stor folkvandring till Vasa i helgen”; ”Kanon och kråsnål’ Vasa-fynd. Utgrävning i sprintertakt”.

Bakgrunden till händelsen är välkänd, men ska här ändå helt kort rekapituleras. I augusti 1956 lyckas amatörarkeologen Anders Franzén lokalisera vraket efter *Vasa* i Stockholms ström, strax utanför Beckholmen. Upptäckten, eller om återupptäckten kanske är ett bättre ord, röner visst medial uppmärksamhet.³ Men det stora pådraget ska låta vänta på sig ännu ett tag. Fem år senare har den erkänt driftige Franzén lyckats trumma ihop ett sådant intresse för den sjunkna *Vasa* att både marinen och ett privat bärgningsbolag åtagit sig att utan ersättning hjälpa till med att lyfta skeppet (Arnstad 2009, Hellsing Rydegård 2013, Helmersson 2013). Det var dock ett drygt arbete att gräva de tunnlar som behövdes för att kunna lösgöra det tunga skrovet ur bottensedimentet och förberedelserna sträckte sig därför över flera år. I samband med det utdragna bärgningsarbetet tog man upp tre bronskanoner. Två följde med när skeppet bogserades in till land 1961, medan den tredje, som låg utanför vraket, togs till vara redan 1958.

Det första kanonyftet tog formen av ett välregisserat skådespel och fungerade lite grand som en generalrepetition inför vad som komma skulle. På Vasamuseets hemsida – där den spektakulära bärgningen blir en väsentlig del av det publikdragande narrativ som omger det utställda skeppet – har man valt att presentera en utförlig historisk kronologi över *Vasas* långa levnad. Under rubriken ”Nyhetshysteri” står att läsa att Sveriges Radio den 5:e september samma år bryter sina nyhetssändningar för att i ett direktsänt inslag rapportera om den funna kanonen.

Faktum är att den ensamma pjäsen egentligen hade hittats av dykarna ett par dagar tidigare, men att lyftet sköts upp till dess att det gick att ordna med en samtidig bevakning från radio och press (Helmerson 2013). Ett utskrivet podavsnitt med rubriken ”Bärgningen av *Vasa*”, också tillgängligt på museets hemsida, visar hur målmedvetet de inblandade gick tillväga för att upprätthålla intresset kring vraket under den utdragna period då tunnlarna färdigställdes och man endast bärgade enstaka lösa föremål.⁴ En av de centrala aktörerna var Marinens pressdetalj. I podden intervjuas bland annat Jarl Ellsén, som var ansvarig för presskontaktarna under själva vasalyftet:

Det var nämligen så att, min företrädare Hans Blennert, det var alltså han som förstod på ett tidigt stadium, att det här skulle bli världens PR-grej, för att använda hans uttryck... Så han förberedde hela historien, kan man säga. Man dök och plockade upp olika saker... kanoner, till exempel, och andra grejer. Och varje gång som det plockades upp någonting, så såg Blennert till att pressen samlades och fotograferade och skrev om detta. Så jag kom till dukat bord, kan man väl säga.

Så att när jag började min tjänst så var det i stort sett dags för att lyfta *Vasa*. Och när då lyftet skulle ske, nedanför, på Skeppsholmen vid Östra Brobänken, så skulle vi naturligtvis göra det bästa för att kunna bereda plats för alla åskådare som vi bedömde skulle komma, så att vi lyckades övertala Stockholms hamn att komma med sin stora flytande lyftkran, som hette Lodbrok, kommer jag ihåg, som fungerar som en av balkongerna i själva teatern!

Och sedan så fick vi Waxholmsbolaget att ställa upp med en Waxholmsbåt, och som vi då förtöjde så nära Vasaskeppet som möjligt.

Tillställningen var med andra ord riggad så att både stockholmspubliken och den tillresta mediabevakningen skulle kunna följa händelserna både i realtid och från första parkett. De strategiska åtgärder som vidtagits för att kontrollera det exakta ögonblick då *Vasa* skulle visa sig betonas även av den guide från Vasamuseet som intervjuas i inslaget:

Ja, man hade ju förberett sig flera dagar i förväg, och dagen innan hade man sett till så att skeppet låg verkligen nära ytan, så det bara var att ta upp henne lite, lite, lite mer. För klockan 9.00 dagen därpå den 24:e april 1961 var det ju meningen att alla skulle vara redo, och där skulle världspressen, alla stockholmarna som var på plats, få se när de första bitarna utav *Vasa* kom upp över vattenytan. Det blev en liten försening, 9.03!

Kanonen som togs upp 1958 är den första *mediala* vasakanonen. Ett par år efter bärgningen av det kompletta skeppet blir den även en av de första *museala* vasakanonerna. När det provisoriska första Vasamuseet öppnar 1961 är det i en övertäckt docka som får namnet Wasavarvet.⁵ Där har de tre tillvaratagna bronskanonerna en självklar plats. Att man endast fann tre av *Vasas* ursprungligen 64 bronskanoner hade en enkel förklaring, nämligen att alla de övriga (med ett möjligt undantag, mer om detta senare) togs om hand redan under andra halvan av 1600-talet (Hafström 1958, 1961). Det var dock något som fallit i glömska när Franzén började sin omtalade jakt på det sjunkna örlogsskeppet.

Saluterande vasakanoner

En av de förmågor som kan tillskrivas olika media är deras kapacitet att producera ”kändisar”. Vanligen rör det sig om människor, men också föremål kan för kortare eller längre perioder få status av ett kändisskap. Dit hör till exempel konstskatter som Parthenonfrisen,

Mona Lisa och Tutanchamons dödsmask. Men även mer prosaiska objekt kan erhålla ett kändisskap på grund av sin anknytning till kända personer eller händelser. Inte sällan är fenomenet dessutom länkat till någon eller någras död, som den fiol som hade använts av en omkommen orkestermedlem ombord på Titanic (Perez-Alvaro & Manders 2016). Ett särskilt kapitel utgörs av 1800-talets ”kändiskult”. Här kan nämnas de personliga småsaker som tillhört olika svenska berömdheter och som fortfarande vid tiden för sekelskiftet 1900 utgjorde en egen avdelning på Nordiska museet (Nyblom 2012). Utställningen och museet blev därmed en del av den medielogik som bekräftade föremålets upphöjda position.

I en sådan utvidgad mening är också Vasamuseets kanoner ett slags kändisar. Det gäller i synnerhet den kanon från skeppet, vanligen omtalad som Vasakanonen, som under mer än trettio års tid turnerade runt i världen. Saluter brändes av ibland annat i Seattle, New York, Washington, Wilmington (vid firandet av 350-årsjubileet av den svenska bosättningen i Delaware 1638), Vancouver, Sidney, Bremen, München och Monaco.

Det första av dessa tillfällen var invigningen av världsutställningen i Seattle 1962. Vasamuseets förre chef Klas Helmerson beskriver händelsen på detta vis:

På plats i den svenska paviljongen fanns Anders Franzén och Olle Näsman med en skärmutställning om *Vasa* och, framför allt, en av skeppets tre bärgade originalkanoner. Kanonröret hade fodrats med en stålpipa, svartkrutsladdningar hade tillverkats och en dold elektrisk avfyringsanordning hade konstruerats. Kanonen skulle nämligen, på telegrafiskt kommando av president Kennedy, skjuta ett salutskott när världsutställningen öppnades.⁶

(Helmerson 2013:62.)

Vid upprepade tillfällen har alltså en av de upptagna vasakanonerna transporterats över långa avstånd för att skjuta salut. Iklädda vad som ska föreställa tidstypiska kläder från 1600-talet har representanter från det svenska Wasavarvet, ibland flankerade av skeppets upptäckare Franzén, stått för det praktiska omkring evenemangen

och själva saluten. Kanonen från *Vasa* har därmed kunnat utnyttjas både för att sprida kunskap om, och intresse för, det nya museet i Stockholm. Det tidigare omnämnda samarbetet med den svenska marinen fick nu också en uppföljare genom att turnéerna i flera fall samarrangerades med flygbolaget Scandinavian Airlines System (SAS). Vasakanonerna har vid dessa tillfällen kort sagt agerat som både museets och företagets föremålsliga ambassadörer i främmande land. Till saken hör att Wasavarvet, och senare Vasamuseet, hade en egen marknadsavdelning som arbetade hårt med att saluföra vasaskeppet som en svensk nationalklenod inför en både inhemsk och utländsk publik (ibid).

Saluter har även avlossats på betydligt närmare håll från skeppet räknat. Vid den formella invigningen av Wasavarvet i februari 1962 var en av höjdpunkterna när två av skeppets egna kanoner avlossar svensk lösen, det vill säga två kanonskott i följd. Ansvarig för saluten var kommandörkapten Edward Hamilton. På ett fotografi från händelsen går det att se hur publiken står omsvärmad av tät rök framför det högljudda skådespelet.⁷ Till invigningens övriga inramning hörde representanter från kungahuset och flottans trumpetkår. Scenariot upprepar sig när det nya Vasamuseet öppnar i juni 1990. Kung Karl XIV Gustaf håller invigningstalet varefter två av de gamla bronskanonerna smäller av en salut.

På ett anslående sätt bidrar vasakanonen i dessa sammanhang till ögonblickets festivitas. Knallen från saluten hörs vida omkring och krutröken skänker ytterligare dramatik åt tillfället. Högtidsstämningen förstärks dessutom av en uppsättning andra markörer, som kanonbetjäningens tidstypiska dräkter, närvarande kungligheter och fanfarnerna från den uniformerade musikkåren. Media är som vanligt där och rapporterar flitigt från de olika tillställningarna. Precis som i Seattle och Bremen är det tydligt att ur ett medialt perspektiv är det en stor poäng att salutkanonerna utgörs av de ”historiska” Vasakanonerna.

Ett ytterligare exempel är alltså invigningen av det nya Vasamuseet 1990. Vid detta tillfälle sänder den svenska televisionens Kanal 1 ett

BILD 2: Kanonsalut i New York med anledning av 350-årsminnet av kolonin Nya Sverige 1988. Okänd fotograf/Vasamuseet.

halvtimmeslångt inslag (med repris dagen därpå). För sändningen ansvarar Bengt Feldreich, en av dåtidens riktiga tungviktare. Återigen understryks den nära relation som uppstått mellan *Vasa*, museerna kring skeppet och olika slags mediala intressen. I sammanhanget ska även noteras att när ledningen för Vasamuseet år 2000 bestämmer sig för att upphöra med bruket att skjuta salut med originalkanonerna är det ett beslut som fullbordar de senares transition till endast museiföremål.⁸ I det ögonblick som vasa-kanonernas tas ur aktiv tjänst som salutkanoner blir de slutgiltigt också bekräftade som omistliga delar av det nationella kulturarvet. Omvänt markerar ställningstagandet även ett visst avstånd från de mer offensiva och publika former av marknadsföring som präglade det gamla Wasavarvet.

Den formaliserade invigningsritualen är både en mediehändelse och ett symboliskt universum i miniatyr. För en stund samlas på samma begränsade yta representanter för flottan, kungen, nationen, media och museum. Men invigningarna är också ett återkommande uttryck för den långvariga symbios som utvecklats

mellan först Wasavarvet och sedan Vasamuseet samt media. Och precis som vid kanonbärgningen och radioutsändningen från 1958 har bronskanonerna fortsatt att spela en viktig roll vid de noggrant iscensatta mediehändelserna. Redan genom sitt yttre är kanonerna ovanligt imponerande museiföremål. Om man till detta lägger deras spännande bakgrund – först den snöpliga förlisningen och därefter den bragdartade bärgningen – är det inte underligt att de utgör en stark lockelse för media.

Ur ett kulturarvsperspektiv kan en parallell dras till den handel med bärgad svartek från sjunkna örlogsskepp som inleddes i och med tungdykarperioden under mitten av 1800-talet (Arnshav 2023). Skickliga snickare omvandlade den upptagna svarteken till både inredningsdetaljer, möbler och allehanda bruks- och prydnadsföremål. Även här är det skeppens ålder och spektakulära förflutna som utgör en del av fascinationen. Historien har så att säga trängt in i materialet och gjort detta attraktivt för en köpstark publik.

Som Arnshav påpekar belyser svarteksbärgningen hur den etablerade kulturarvsdiskurs som idag utgår från det självklara värdet i bevarandet av orörda vrakmiljöer har en egen historia. Svarteksbärgarna, som var aktiva ännu i mitten av 1960-talet, kunde hävda att de gjorde en insats för kulturavet genom att deras produkter spred både kunskapen om och intresset för de gamla vraken. Endast undantagsvis väcktes frågan om det rimliga i att göra sittgrupper eller väggpaneler av ett virke som många gånger varit skådeplatsen för människors våldsamma död (ibid). Även här finns en motsvarighet till det meningssammanhang som mestadels omgärdar de bärgade vasakanonerna. Mycket sällan handlar det nämligen om att rikta blicken mot dessa som dödsbringande vapen.

När vasakanonerna används för saluter är det inte fråga om att framhålla eller påminna om deras kapacitet att åstadkomma förödelse. Mer än ett krigsmedel är kanonen vid dessa tillfällen ett festföremål. Det arrangören är ute efter, och som också vinner anklang i den mediala rapporteringen, är kombinationen av den ”historiska” kanonen och den högljudda knall som lämpar sig väl för invigningar och öppningsceremonier. Allt detta gör att kanonerna

har utgjort populära objekt att samlas kring för både museer och media. De förra vet att de bärgade bronskanonerna bidrar till den egna attraktionskraften och de senare kablar villigt ut bilder av och historier om *Vasas* gamla kanoner till omvärlden. Det råder därmed konsensus kring uppfattningen att också publiken, både de på plats och de som tar del av mediabevakningen, har ett starkt intresse för kanoner. Men merparten av dessa händelser ligger trots allt en tid tillbaka i tiden. Så hur ser det ut på kanonfronten om vi tar klivet till mer samtida förhållanden?

Utställningen Strid!

Dagens Vasamuseum är en turistdestination av rang där antalet besökare varje år uppgår till långt över miljonen besökare (undantaget åren kring pandemin). Som redan framhållits är det också ett museum med en ovanligt ambitiös hemsida. Den som vill kan lätt navigera sig fram till ett antal fördjupande presentationer om sådant som bärgningen, skeppets egen historia, skulpturerna, Skeppsgården och mycket annat. Under rubriken Krigsskeppet står att läsa att en sjöstrid på 1620-talet inte gick ut på att sänka motståndaren. Istället var det primära målet att erövra fiendens skepp för att låta dem ingå i den egna flottan. Texten ger också en målände beskrivning av ett sjöslag. Till skillnad från under invigningarna är det nu ingen som helst tvekan om vad kanonerna var tänkta att användas till:

Fartygen avfyra sina kanoner mot varandra. Tunga rundkulor som slog igenom skroven skapade explosioner av träsplinter som kunde döda eller allvarligt skada många soldater och båtsmän. En del kulor var specialutformade för att skada master och segel, till exempel kedjelod och saxlod, och de användes för att motståndarfartyg skulle bli svåra att styra och inte kunna fly. Kanonerna kunde också laddas med träbehållare fyllda med muskotkulor och metallskrot som skulle skada så många människor som möjligt på en gång. Man ville hellre skada än att döda eftersom

en sårad man skulle uppehålla flera andra i besättningen när de hjälpte den sårade.⁹

Om saluten betonar fest och högtid sker i den här typen av framställningar något helt annat. Hemsidans beskrivning av artilleriets betydelse för krigsskeppet är ett tydligt exempel på hur museet ibland väljer att eftertryckligt understryka döden i kanonen. Möjligheten att antingen minimera eller maximera associationerna till mänsklig död är också något som utnyttjas inne på museet. På Vasamuseet har samtliga de tre bärgade bronskanonerna getts väl synliga placeringar. Två av dem står på framträdande plats i en av utställningarna, medan den tredje befinner sig bakom rep på entréplanet, strax intill skeppet.

Till det kommer ett antal ytterligare ”vasakanoner” i naturlig storlek som inte är original, utan olika slags kopior eller reproduktioner. Ett antal fullstora glasfiberkanoner av vasamodell står uppställda i det utställningsrum som heter Batteridäcket.¹⁰ Här kan besökaren gå in i en skalenlig trämiljö av skeppets batteridäck. Det är ett helt avskalat rum, utan antydan av det larm eller den aktivitet som måste ha präglat platsen under strid. De framställda kanonerna till trots är döden på Batteridäcket alltså minst sagt frånvarande. Det kan tyckas underligt, men avspeglar å andra sidan att ett dåtida krigsskepp hade många andra funktioner än att delta i regelrätta strider: trupptransporter, blockering av fientliga hamnar, användning som logement, och till förflyttning av material och personer ur den dåtida eliten osv. Sjöslagen var i själva verket en mycket liten del av skeppets och besättningens verksamhet.

Ett litet stycke bort från de uppställda glasfiberkopiorna i Batteridäcket börjar utställningen Strid! som öppnade i november 2011. Inriktningen framgår tydligt i museets eget pressmeddelande från samma månad, och det liknar i hög grad hur krigsskeppet *Vasa* tidigare presenterades på hemsidan:

Sjöstrider beskrivs ofta som taktik och strategi. På marinmåleri från 1600-talet är kriget till havs mest vackert: ståtliga skepp, böljande vågor och slöjor av dimma och rök. I Vasamuseets nya

utställning Strid! har man istället tagit avstamp i soldaterna. Besökaren följer undersåtarnas väg och får uppleva hur det kunde vara före, under och efter en sjöstrid.

- Vi vill visa krig på ett sätt som sällan görs. Vi vill förmedla känslorna som kan ha präglat de sjömän och soldater som var med i en sjöstrid på 1600-talet, berättar utställningsproducenterna Johanna Haverlind och Carina Karonen.

I utställningen möts befäl och soldater genom de befallningar som styrde manskapet. Fienden känns närvarande och det korta avståndet mellan liv och död tydliggörs. Spåren efter vapenbruk och kroppar och undersåtarnas rörelser genom striden bara anas. Ett mörker ackompanjerat av dova hjärtslag kapslar var trettionde minut in besökaren i en ännu starkare känsla av skräck och kaos.¹¹

De nedladdningsbara pressbilderna föreställer en av de två utställda vasakanonerna och ett av de kedjelod som ingick i skeppets ammunitionsförråd. Där finns även utställningens stiliserade logotype. Mot en brandgul bakgrund visar den hur en stiliserad skuggfigur står i beredskap att avfira en kanon.

Bland de utställda museiföremålen finns även handhållna vapen och olika slags artilleriammunition. Besökarna kan också få känna på tyngden av de olika varianterna genom att lyfta på ett antal framlagda kopior. Ett annat bärande inslag i utställningen är utsagor från olika personer som bevittnat skilda sjöslag. På en stor vägg finns tre av citaten samlade:

Vissa skepp hade förvandlats till nedblodade slaktbodas, fyllda med stupade och svårt sårade som var både armlösa och benlösa och i vattnet låg det lik.

Ögonvittne från slaget vid Femern 1644.

Projektalen brast i ett regn av metallsplitter och svepte omkull alla som stod runt om.

Ögonvittne från slaget vid Femern 1644.

BILD 3. På logotypen till utställningen Strid! har kanonen getts en framträdande roll.

... hälften av vårt folk var döda eller sårade, backen stod i brand, vant, halsar, brassar och boliner var sönderskjutna, våra segel var i trasor och i rummet stod vattnet 5 á 6 fot högt ...

Ögonvittne från slaget i Öresund 1658.

Det i särklass mest framträdande inslaget i utställningen är dock de två massiva, bärgade bronskanonerna. I den explicita inramning som utställningen erbjuder är de också de enda av museets kanoner som otvetydigt förknippas med död, förstörelse och mänskligt lidande. Här är det ingen tvekan om att besökaren står inför vapen som är avsedda att användas i krig. Ett strategiskt vägval från utställningsmakarna är att de två eldrören pekar rakt mot den analkande besökaren. I likhet med de blodbemängda citaten från de överlevande hjälper de hotfulla mynningarna till att placera döden i föremålet.

Vasakopian och jakten på den försvunna vasakanonen

Det finns dock ännu ett tydligt exempel på när döden tar plats i kanonerna. I museientrén står ytterligare en fullstor bronskanon uppställd. Det är en kopia från 2014 av en av originalpjäserna från 1600-talet. Bakgrunden är att Vasamuseet länge önskat veta mer om den faktiska slagkraften hos de egna kanonerna. Hur effektiva var de egentligen som stridsmedel? Hur lätt eller svårt var det att träffa det man siktade på? Och vilka skador kunde kulorna åstadkomma på olika slags mål? Den kanon som nu står innanför portarna till museet är en exakt avgjutning av en av de riktiga kanonerna och den kostsamma tillverkningsprocessen kunde realiserats tack vare finansiering från museets vänförening.

Precis som vid 1960-talets vasabärgning och de turnerande vasakanonerna har projektet också inneburit samarbeten mellan interna och externa aktörer. I ett pressmeddelande från vänföreningen presenteras Tierps Järnbruk som det företag vilket gjort projektet möjligt att genomföra. Det framhålls att: ”Tierps Järnbruk är ett helsvenskt gjuteri med anor från 1894. Tierps Järnbruk levererar gjutgoods till vägar, järnvägar, flygplatser och sjöfart i Sverige”. Och Helena Jonsson, vd för företaget, konstaterar att gjuteriet inte bara är de klassiska brunnslockens skapare, utan numera också ”ett kanongjuteri”.¹²

Provskjutningarna med kopian ägde rum på vapentillverkaren Bofors testcenter i Karlskoga. I likhet med mycket annat kring vasaskeppet rönt även den nya ”vasakanonen” ett stort medialt intresse. Bland annat producerades ett tjugominuter långt inslag i TV-programmet *Vetenskapens värld* som sändes i april 2015. Programmet fick en utförlig presentation på SVT:s hemsida, där Vasamuseets forskningschef, Fred Hocker, också kommenterade en del av resultaten:

Under två veckor sköts över 50 skott med Vasakanonen. Man provade hur långt kanonen skjuter och vilken träffsäkerhet och genomslagskraft den har. Målet var en tre gånger fem meter stor

skeppssida i ek som specialtillverkats i Vasamuseets snickeri, med Vasa som förlaga. Det finns visserligen historiska skildringar av sjöslag, men Fred Hocker och skjutlaget var ändå inte säkra på att kanonkulan skulle gå igenom. Det första skottet blev en succé. 10-kiloskulan gjorde lätt hål i den 45 centimeter tjocka sidan. Men det blev en mindre skur av träsplitter på insidan än vad Fred Hocker förväntat.

– Den här killen är död, men han här klarade sig bra, säger Fred Hocker och pekar på skärmarna bakom målet som ska föreställa besättningsmän.

Men andra skott gav mycket splitter, och forskarna kan nu säga att mängden dödligt splitter beror mer på var kulan träffar än kulans hastighet. Om man dör eller inte beror på tur.¹³

Som framgår av citatet gick en del av experimentet ut på att dokumentera de skador som beskjutningen med dåtida kanoner orsakade på skepp och människor (Hocker 2020). Återigen var det alltså fråga om att synliggöra den död som döljer sig i de tunga kanonerna. Men vad som också blir tydligt är att provskjutningarna var en medvetet arrangerad mediehandling, med både TV-teamet och närvarande publik:

Inför ett par hundra åskådare på Bofors testcenter i Karlskoga provsköts kanonen den 22 oktober 2014. Med höghastighetskameror, dopplerradar och annan modern teknik kunde man för första gången göra vetenskapliga tester av en gammaldags kanon.

Tillgången till vapentillverkaren Bofors moderna skjutläggning innebar att projektet också kunde använda sig av den avancerade mätteknik som fanns på plats. Det pekar på ytterligare ett symbiotiskt förhållande som existerar kring *Vasa*, nämligen den dragningskraft som det återfunna skeppet återkommande haft på olika slags företag och kommersiella verksamheter.

Bärgningen av *Vasa* 1961 möjliggjordes genom att marinen under lång tid ställde både dykare och utrustning till projektets förfogande. Själva lyftet utfördes med hjälp av Broströmrederiets dotterfö-

retag Neptun. Stockholm anslöt med den enorma pontonkranen *Lodbrok*, medan Waxholmsbolaget upplät en av sina färjor till journalisterna. Wasavarvet uppfördes som ett samarbete med bland annat företaget Munsjö som stod för takarbetet över dockan.¹⁴ På senare år har den svenska ståltillverkaren Sandvik engagerats av Vasamuseet för att byta ut samtliga skeppets tusentals järnbultar mot nya i ett avancerat stålmaterial som ursprungligen tagits fram för behov inom gas- och oljeindustrin.¹⁵

Gång efter annan ger även kanonerna upphov till teknikorienterade samarbeten. President Kennedys ”dolda avfyringsanordning” från den turnerande vasakanonen är ett tidigt exempel, men det finns flera. Ett par år efter den lyckade provskjutningen med kopian av vasakanonen går vänföreningen in som finansiär i ännu en operation av stort intresse för Vasamuseet. En mindre bronskanon ska ha tappats tillbaka i vattnet under bärgningsarbetet på 1600-talet, och ingen vet heller vad som hände med de resterande pjäserna. Den nya satsningen får namnet ”Finding the Vasa Cannon” och involverar förutom vänföreningen och Vasamuseet även de brittiska och holländska ambassaderna. Att så sker beror på att det finns en del arkivmaterial som pekar på att de upptagna kanonerna har sålts utomlands, kanske till England eller Holland.¹⁶

Den ena halvan av projektet efterlyser alltså de 58 kanoner som man vet togs upp från vraket decennierna efter förlisningen. Kanske är det så att vetskapen om någon eller några av dessa kanoners vidare öden döljer sig i ett magasin, arkiv eller museum någonstans i världen. Den andra halvan tar sikte på den enstaka kanon som gick förlorad under det tidiga bärgningsarbetet.

I början ser det hela lovande ut. På en helsida i *Svenska Dagbladet* rapporterar tidningen i augusti 2018 om vad som verkar vara det första nya lösfyndet kring *Vasa* på 50 år. Museets forskningschef kommenterar att det föremål som syns på botten-scannern skulle kunna vara ”den trepundare av 1500-talstyp som vi letat efter”. Han tillägger dock att det krävs fortsatta undersökningar innan fyndet kan bekräftas.¹⁷

Fyndet förblir obekräftat och sökandet går vidare. Ett år senare rapporterar media att eftersöket får hjälp av en av marinens undervattensfarkoster, vilket gör det möjligt att ringa in en del platser och föremål som man planerar att undersöka närmare med dykare. Marinen bistår även med forskningsfartyget *Elektra*. Utrustad med ”tre olika slags ekolod” har den instrument för att både kartlägga botten och ”se flera meter ner i sedimenten”.¹⁸ Ansträngningarna blir resultatlösa och hösten 2022 bestämmer sig vänföreningen för att pausa projektet. Även om den saknade kanonen, än så länge, inte gått att uppringa understryker uppståndelsen kring det eventuella fyndet hur både *Vasa* och bronskanonerna fortsätter att befinna sig i både medias och teknikens synfält. Tilläggas kan att när museet Vrak – Museum of Wrecks invigdes på Djurgården 2021 var det den nytillverkade kopian som stod för smällarna.

Estetiserad och lättsam död

Genom den noggranna dokumentationen av splitter och förväntade skador placerade provskjutningen av vasakopian döden i skeppets originalkanoner. Men bortsett från den omsorgsfulla inramningen av de båda kanonerna i utställningen *Strid!* är det sällan som museet vinnlägger sig om att leda besökarnas tankebanor vidare till vad pjäserna de facto var ämnade för. Den ensamma vasakanonen intill skeppet och kopian i entrén saknar helt och hållet denna slags påminnelser. Här finns ingenting som påminner om vilka förödande konsekvenser som kanonerna *som vapen* fick för människor och skeppsmaterial.

Jämfört med den synliggjorda döden i *Strid!* kan de sistnämnda pjäserna av den anledningen beskrivas som känslomässigt neutrala. I andra sammanhang är döden kring kanonerna däremot mer aktivt nedtonad. I Digitalt museum finns ett trettiotal fotografier som skildrar utställningen och på knappt hälften av dessa förekommer utställningens två kanoner. Många av bilderna har ett blåtonat bakgrundsljus vilket ger dem ett tydligt estetiskt uttryck. Inte sällan är kanonerna det centrala motivet. Ibland visas de ensamma, ibland är

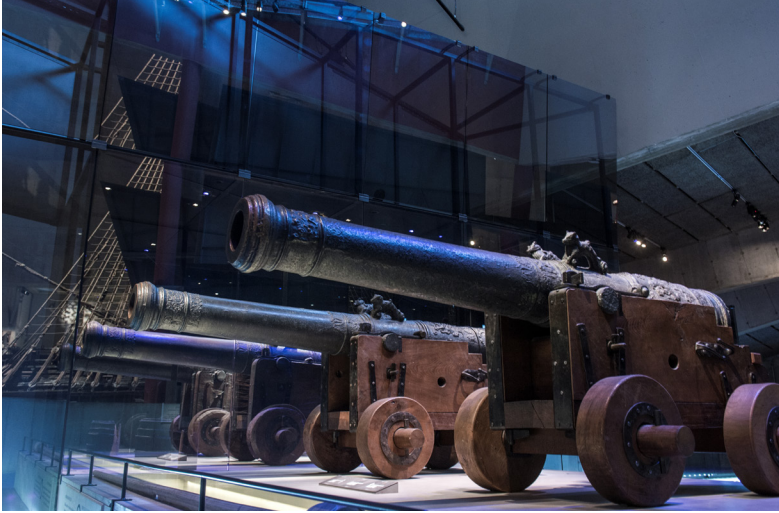

BILD 4: I det blåtonade ljuset framträder kanonerna som på en och samma gång imponerande och estetiskt tilltalande museiföremål. Reflektionen i glaset får de två pjäserna att se fler ut. Fotograf: Anneli Karlsson/Vasamuseet, CC-BY.

de omgivna av människor. På ett av fotografierna syns två barn som lekfullt hänger från en av kanonmynningarna. Om utställningens övergripande tema är krigets verklighet och människors brutala död pågår i denna bild en annan kommunikation runt de båda vasakanonerna, som säger att allt inte behöver tas lika allvarligt.

Att lek och fantasi kan vara en central del av kulturarvskapanden är något som framhållits också av andra forskare. Så har den gotländska Medeltidsveckans iscensättningar av allt från påträngande tiggare till tornerspel och hövisk kärlek studerats ur detta perspektiv (Gustafsson 2003), medan andra lyfter fram hur det kalla krigets kulturarv ofta inbegriper ett utpräglat barntilltal (Frihammar, Krohn Andersson, Wendt och Åse 2023).

Den här mer lättsamma sidan av vasakanonerna återkommer även i mer direkta kontakter med press och allmänhet. I maj 2021, under den pågående pandemin, går det nedstängda museet ut

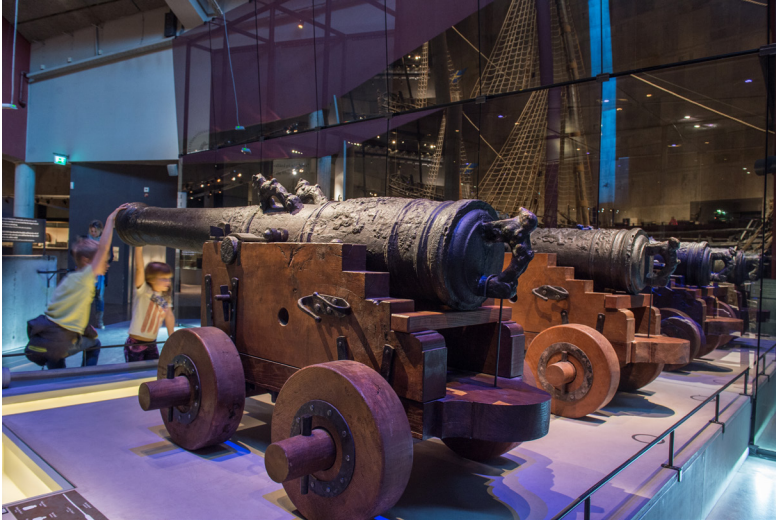

BILD 5: När några barn greppar tag i en av kanonerna har fotografen påpassligt fångat tillfället. Bilden understryker inte bara lekens utrymme på museet, utan också kanonernas sinnliga och taktila kvaliteter. Fotograf: Anneli Karlsson/Vasamuseet, CC-BY.

med informationen att utställningarna inom kort ska öppnas igen. Rekommendationen till besökarna är att hålla en kanonlängds avstånd till andra människor, något som illustreras med hjälp av en bild på en kanon och två leende guider med utsträckta armar.¹⁹

Ett annat exempel på en mer skämtsam användning av kanonerna kan hämtas från det flöde som museet upprätthåller på facebook. Det inleds med ”KANONER, kanoner, kanoner ...” för att sedan fortsätta i samma spår:

Det är kanontrist att Vasamuseet är stängt men kanonkul att Vasamuseets butik har digitalt öppet! Varför inte slå till på en liten, mellan, stor eller kanonstor kopia av en Vasakanon? Eller några tunga kanonkulor? Kanoner finns från 65 kronor till 19500 kronor. Två av kanonkopiorna, de allra största, har eldrör av bronserad mässing och går att skjuta salut med. Kanonkul!²⁰

BILD 6: ”Onsdagen den 19 maj öppnar Vasamuseet för besökare igen – efter att ha varit stängt i 200 dagar. Besökarna är välkomna att komma nära skeppet *Vasa* och samtidigt hålla avstånd till varandra. En Vasakanonlängd är lagom”. Pressmeddelande från Vasamuseet. Fotograf: Catrin Rising /Vasamuseet, CC-BY.

Parallellt med att museet kurerar en utställning som på ett kraftfullt sätt understryker att vasakanonernas uppgift var att sprida död och förödelse kan man alltså på andra ställen i museibyggnaden, eller i den egna publika och mediala kommunikationen, omge kanonerna med helt andra associationer. Nu används den ikoniska vasakanonen istället för att på ett mer lekfullt sätt presentera museet och dess samlingar. Genom att ta bort döden ur föremålet blir det möjligt att omtolka kanonen till att bli något annat än ett vapen. I shopen presenteras kanonerna som lämpliga att skjuta egna saluter

med, som attraktiva samlarföremål, och som behändiga souvenirer att ta med hem.

Alldeles som när den riktiga vasakanonen åkte världen runt och agerade ersättare för det stormaktstida krigsskepp som befann sig i Sverige blir de saluförda vasakanonerna förvandlade till ett substitut, eller en *metonym*, för det stora skeppet. I mån av plånbok och intresse kan vem som helst i symbolisk mening köpa med sig en liten del av det världsberömda skeppet. Eller varför inte smaka på Vasa? Shopen saluför givetvis också askar fulla av ”kanonkolor”, med smak av salmiak.

Den dödliga katastrofen som souvenir och godis: det är onekligen svårt att föreställa sig något mer avlägset från det resonemang om de bärgade föremålets morbida aura som inledde denna artikel. Samtidigt är det i denna slags publika och kunskapsrelaterade verklighet som många av dagens museer har att mejsla ut sin egna vardagliga praktiker. Vasamuseet är ett sedan länge internationellt erkänt turistmål. Då ligger det i sakens natur att museet också kan välja att såväl maximera som minimera de egna föremålets tragiska materialitet. Ibland blir kanonerna till dödsbringande vapen, och ibland bejakar museet tvärtom deras kapacitet till taktila och sinnliga upplevelser, barnslig lek och lättköpta ordvitsar.

Litteratur och källor

- Arnshav, Mirja 2023. Svartekens dragningskraft. I: *Vrak. Havets rika historia*. Carl Douglas (red.). Bokförlaget Max Ström: Stockholm.
- Arnstad, Henrik 2009. *Varför bärgades skeppet Vasa? Studie angående nätverk och historiekonstruktion under slutet av 1950-talet*. Kandidatuppsats, Historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Aronsson, Peter och Magdalena Hillström (red.), 2005. *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Tema Kultur och samhälle, Campus Norrköping, Linköpings universitet.
- Bendix, Regina 1997. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Madison: University of Wisconsin Press.

- Bennett, Tony 1995. *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London: Routledge.
- Cederlund, Carl Olof 2012. Ett oskrivet kapitel i skeppet Vasas historia. *Forum Navale*, vol. 68.
- Cederlund, Carl Olof 2020. Vasas historia är inte bara 1600-tal! I: Aktuell marinarkeologi. Texter från ett seminarium på Vasamuseet och Sjöhistoriska museet, Stockholm, 13–14 maj 2019. Rune Edberg och Nicklas Eriksson (red.). Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet.
- Cederlund, Carl Olof 2022. *Om dykeriets historia. Från Leonardo da Vinci till Anton Ludvig Fahnehjelm*. Skärhamn: Båtdokgruppen.
- Christensson, Ann-Britt 2007. Marinmuseum växer fram. I: *Marinmuseum. Tapperhet, ömhet, manlighet & dygd*. Jenny Rosenius (red.). Karlskrona: Marinmuseum.
- Dayan, Daniel och Elihu Katz 1992. *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ekström, Anders 1994. *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*. Stockholm: Nordiska museet. Diss.
- Ekström, Anders, Solveig Jülich och Pelle Snickars (red.), 2006. *1897. Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv.
- Ekström, Simon 2021a. Out of the water. Wrecks and salvage at the intersection of death, time past, and national glory. I: *Facing the Sea. Essays in Swedish Maritime Studies*. Simon Ekström och Leos Müller (red.). Lund: Nordic Academic Press.
- Ekström, Simon 2021b. *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*. Göteborg: Makadam.
- Ericson, Lars 1999. Historiskt panorama eller samtidsutställning? Arméns och flottans paviljong på Stockholmsutställningen år 1897. I: *Athena och Ares*. Fred Sandstedt och Thomas Roth (red.). Stockholm: Statens försvarshistoriska museer.
- Eriksson, Niklas 2017. *Riksäpplet: arkeologiska perspektiv på ett bortglömt regalskepp*. Lund: Nordic Academic Press.
- Frihammar, Mattias, Fredrik Krohn Andersson, Maria Wendt och Cecilia Åse 2023. *I kalla krigets spår. Hot, våld och beskydd som kulturarv*. Göteborg: Makadam.

- Gustafsson, Lotten 2002. *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Stockholm: Nya Doxa. Diss.
- Hafström, George 1958. Äldre tiders bärgningsarbeten vid vraket av skeppet Wasa. *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 10.
- Hafström, Georg 1961. A. L. Fahnehjelm och skeppet Wasa. *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 6.
- Harrison, Rodney 2013. *Heritage. Critical Approaches*. New York: Routledge.
- Helsing Rydergård, Kajsa 2013. Utan reklamen inget Vasamuseum. *Företagshistoria*, nr 4.
- Helmerson, Klas 2013. *Att fånga tillfället. Hur ett fiaskobaserat ettföremålsmuseum blev världsberömt*. Stockholm: Vasamuseet.
- Hocker, Fred 2020. Understanding the Gundeck Experience. I: *On War on Board. Archaeological and Historical perspectives on Early Modern Maritime Violence and Warfare*. Johan Rönby (red.). Huddinge: Södertörns högskola.
- Johansson, Ynge 1963. Ett tvåhundraårigt museum byter namn. I: *Aktuellt från Föreningen Varvsmuseets vänner i Karlskrona, 1963*. Karlskrona: Föreningen Varvsmuseets vänner i Karlskrona.
- Jülich, Solveig, Patrik Lundell och Pelle Snickars (red.), 2008. *Mediernas kulturhistoria*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv.
- Katz, Elihu 1980. Media Events. The Sense of Occasion. *Studies in Visual Communication*, vol 6, nr 3.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Nordlinder, Gunnar 1988. Sjöhistoriska Museet 50 år. I: *Sjöhistoriska museet 50 år*. Stockholm: Föreningen Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm.
- Nyblom, Andreas 2012. Personhistoriska effekter: om Nordiska museet och berömmelsens kulturhistoria. I: *Individer i rörelse. Kulturhistoria i 1880-talets Sverige*. Birgitta Svensson och Anna Walette (red.). Makadam: Göteborg.
- Ohlsson, Hans-Lennart 2022. Drömmen om ett marinmuseum. I: *Klart skepp. Svenska flottan i krig och fred under 500 år*. Mats Djurberg m fl (red.). Lund: Historiska media.

Perez-Alvaro, Elena och Martijn Manders 2016. Playing the values. Sound and Vision of the Violin of Titanic. *Journal of Cultural Heritage*, vol. 21.

Randall, Lorelei 2013. *Bärgningar – Regalskepp – Vasa. Olschanskis öden*. Ingarö: Lorelei Randall.

Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.

Dagspress

Dagens Nyheter 1961-04-25: ”Upptäckaren ombord. Fanfarer hälsade ’Vasa’ på Strömmen”.

Svenska Dagbladet 1961-04-24: ”Vasa bryter åter vattenytan efter 332 år. Stormaktstiden möter TV-åldern”.

Svenska Dagbladet 1962-04-25: ”Tusentals möter bärgarnas triumf. Pukslag, trumpetstötar, hurrarop och applåder”.

Dagens Nyheter 1961-05-02: ”Stor folkvandring till ’Vasa’ i helgen”.

Dagens Nyheter 1961-05-03: ”’Kanon och kråsnål’ Vasa-fynd. Utgrävning i sprintertakt”.

Svenska Dagbladet 1962-02-19: ”Stig in i wasatiden under Munksjötak”.

Svenska Dagbladet 2018-08-28: ”Nya fynd från Regalskeppet Vasa. ’Det är otroligt stort’”.

Digitala länkar [i den ordning de dyker upp i texten, samtliga besökta 23-09-09]

<https://www.vasamuseet.se/utforska/vasamuseets-podd/textversioner/bargningen-av-vasa>

<https://digitaltmuseum.se/011014851154/10-20>

<https://www.vasamuseet.se/utforska/vasas-historia/krigsskeppet>

<https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/strid---ny-utställning-pa-vasamuseet>

<https://www.mynewsdesk.com/se/vasamuseets-vaenner/pressreleases/vasamuseets-vaenner-skjuter-skarpt-med-vasakanon-932398>

<https://www.svt.se/nyheter/vetenskap/mer-krut-i-vasas-kanoner>

<https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/sandvik-hjalper-till-att-radda-skeppet-vasa-genom-fou-samarbete-med-vasamuseet>

<https://poddtoppen.se/podcast/1048554866/vasamuseets-podd/finding-the-vasa-cannon>

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/nu-pagar-jakten-pa-vasas-forsvunna-kanoner>
<https://digitaltmuseum.se/021017330907/vasamuseet-utställning-skepp-i-strid>
<https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/antligen-vasamuseet-oppnar-for-besokare-igen-den-19-maj>
<https://www.facebook.com/131323440512/posts/10158953181710513/>

Noter

- 1 Det handlar om ett omfattande forskningsfält, men några antologier som i likhet med denna artikel studerat specifikt svenska förhållanden kan ändå nämnas: *Kulturarvens dynamik* (Aronsson & Hillström red. 2005); *Mediernas kulturhistoria* (Jülich, Lundell & Snickars red. 2008); 1897. *Mediehistorier kring Stockholmsutställningen* (Ekström, Jülich & Snickars red, 2006).
- 2 Oden ersattes efter den första veckan av den likaledes helt nya torpedkryssaren Örnen (Ericson 1999).
- 3 För en ingående diskussion om det historiska kunskapsläget kring Vasas vrakplats, se Cederlund (2012, 2020).
- 4 <https://www.vasamuseet.se/utforska/vasamuseets-podd/textversioner/bargningen-av-vasa>
- 5 Wasavarvet öppnar för publik 30 november 1961, men den egentliga invigningen sker den 16 februari 1962.
- 6 Olle Näsman var vid detta tillfälle presschef för SAS, men hade tidigare varit ordförande för Wasanämnden (Helmerson 2013).
- 7 <https://digitaltmuseum.se/011014851154/10-20>
- 8 Enligt Helmerson (2013) användes vasakanonerna som salutkanoner fram till Vasamuseets tioårsjubileum den 15 juni 2000.
- 9 <https://www.vasamuseet.se/utforska/vasas-historia/krigsskeppet>
- 10 Rummet ingår i utställningen Livet ombord. En skylt upplyser om att den är del av en större miljö som visar Vasas övre batteridäck ”från stormasten och akter över till styrhytten och kajutan”.
- 11 <https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/strid---ny-utställning-pa-vasamuseet>
- 12 <https://www.mynewsdesk.com/se/vasamuseets-vaenner/pressreleases/vasamuseets-vaenner-skjuter-skarpt-med-vasakanon-932398>
- 13 <https://www.svt.se/nyheter/vetenskap/mer-krut-i-vasas-kanoner>

14 Se tex *Svenska Dagbladet* 1962-02-19. Samarbeten och allianser kring Vasabärgningen diskuteras av Arnstad (2009), Hellsing Rydergård (2013) och Helmerson (2013), se även Ekström 2021a.

15 <https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/sandvik-hjalper-till-att-radda-skeppet-vasa-genom-fou-samarbete-med-vasamuseet>

16 Projektet och dess upprinnelse presenteras ingående i en annan av Vasamuseets poddar: <https://poddtoppen.se/podcast/1048554866/vasamuseets-podd/finding-the-vasa-cannon>

17 *Svenska Dagbladet* 2018-08-28.

18 <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/nu-pagar-jakten-pa-vasas-forsvunna-kanoner>

19 <https://www.vasamuseet.se/om-vasamuseet/pressrum/antligen-vasamuseet-oppnar-for-besokare-igen-den-19-maj>

20 <https://www.facebook.com/131323440512/posts/10158953181710513/>

Summary

The cannons on *Vasa*: Mediation and musealization of tragic cultural heritage

This article explores how museums and media relate to bronze cannons as both historical artifacts and symbols of dreadful events. Through an analysis of the salvage projects associated with the two warships *Vasa* and *Kronan*, two distinct museum perspectives on the guns are examined as an example of what the article refers to as a “tragic cultural heritage.” On one hand, there is the possibility to disconnect the objects from their association with death. On the other hand, museums can also choose to emphasize their destructive and warlike potential. By means of historical and media analyses, as well as visits to relevant museums and their websites, the cannons are contextualized as part of maritime cultural heritage and the museums’ strategic management of these objects. The article aims to shed light on the complex dynamics between material and symbolic significance in the creation and preservation of cultural heritage.

Keywords: *Vasa*, cannons, maritime heritage, media events, musealization

Nyckelord: *Vasa*, kanoner, maritimt kulturarv, mediehändelser, musealisering